

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ САМООЦІНКИ ДІТЕЙ ПІДЛІТКОВОГО ВІКУ

Хохліна І.В.,

*студентка кафедри психології,
ВНЗ “Університет економіки та права “КРОК”, м. Київ, Україна,
e-mail: irynakhokhlina@gmail.com*

Сингаївська І.В.,

*к. психол. н., доцент, директор ННІ психології,
ВНЗ “Університет економіки та права “КРОК”, м. Київ, Україна,
e-mail: irinas@krok.edu.ua
ORCID: orcid.org/0000-0001-6802-0081*

Активним періодом розвитку самооцінки особистості виступає підлітковий вік. Самооцінка розвивається, змінюється, збагачується впродовж життя людини, але особливе значення для розвитку особистості вона має в підлітковому віці, протягом якого особистість досягає високого рівня інтелектуального розвитку, вперше масштабно розвивляється свій внутрішній світ, свою індивідуальність, формує цілісний Я-образ, осмислено спрямовує свій погляд у майбутнє, що свідчить про перехід її до етапу дорослості.

Доцільно зазначити, що самооцінка не є вродженою, а поступово формується з раннього дитинства. У молодшому шкільному віці на її формування найістотніше впливає успішність шкільного навчання і ставлення педагогів до дитини. Самооцінку молодшого школяра доцільно розглядати як психологічний механізм саморегуляції поведінки. І саме у цей період важливо створювати умови для формування адекватної самооцінки у дітей як основи стабільної самооцінки у підлітковому віці [1].

Усвідомлення дитиною своєї індивідуальності відбувається саме у підлітковому віці, також змінюється її ставлення до світу, до себе, до інших людей, здійснюється перебудова мотиваційно-потребової сфери, мотивації діяльності й поведінки. Водночас у сучасному суспільстві змінюються вимоги до підлітка, що вимагають узгодження його потреб з очікуваннями оточення та вимогами соціальних і моральних норм. Процес такого узгодження часто супроводжується значними труднощами, які й стають причиною виникнення суперечностей у розвитку підлітка, порушень в формуванні адекватної самооцінки. За свідченням С. Кузікової, ці суперечності можуть протікати в гострій формі, зумовлюючи сильні емоційні переживання, порушення в поведінці підлітків, у їх взаєминах із дорослими та ровесниками, у самосвідомості та самооцінці [2].

За твердженням С. Кузікової, у підлітковому віці значно підвищується інтерес до внутрішнього світу оточуючих та власного. Самопізнання, самоспостереження, саморегулювання поведінки і діяльності вперше стають однією з необхідних потреб підлітка. Проте механізми самопізнання ще дуже недосконалі, внаслідок чого самооцінка підлітків ще нестійка, має випадкові та суперечливі аспекти, виразно залежить від зовнішніх оцінок. Часто підлітки

переоцінюють або недооцінюють себе, а рівень їх домагань не відповідає рівню фактичних здібностей і досягнень.

У старшому підлітковому віці ставлення до своїх вчинків стає більш свідомим. Учні вже схильні до самоаналізу, хоча ще не завжди здатні справитися з ним. Їх вже цікавить не лише зовнішня сторона життя дорослих, але й їх внутрішній світ, духовні якості. Поступово у підлітків розвиваються специфічні особливості самосвідомості, що проявляються в їх самооцінці, в оцінці ними ефективності різних видів власної діяльності та своїх стосунків з дорослими і однолітками. Механізмом розвитку самосвідомості і самооцінки виступає рефлексія. Самооцінка підлітків набуває не меншого значення, ніж оцінки дорослих, перетворюючись у надзвичайно важливий мотив поведінки. При цьому, як засвідчує Т. Яновська, переважна орієнтація підлітка на самооцінку пов'язана, насамперед, з його прагненням до самостійності та незалежності, із самоповагою, вимогливістю до себе [3].

За твердженням А. Качинської, на формування самооцінки у підлітковому віці впливають як зовнішні чинники (соціальний світ: батьки, вчителі, учнівський колектив, друзі-однолітки), так і внутрішні (стан фізичного тіла і задоволення ним, емоційні стани та наявні переживання, академічні та інтелектуальні досягнення) тощо [4].

Вплив батьків на самооцінку підлітків знижується, і зростає чутливість дитини до думки однолітків, тому, як підкреслює О. Столярчук, саме підлітковий період є лакмусом успішності виховного впливу батьків на особистісне формування дитини [5].

У підлітковому віці виникає специфічне новоутворення – здатність до рефлексії батьківської думки і подальшої побудови власної позиції щодо цієї батьківської думки та оцінки. Підлітки сприймають батьківську точку зору як одну з можливих щодо себе, але не єдину і безапеляційну. Разом з цим, саме підтримка сім'ї, безумовне прийняття підлітка, його інтересів батьками є найбільш значущими чинниками впливу на розвиток адекватної самооцінки учня. Відтак, сприятлива атмосфера в сім'ї та доброзичливе ставлення батьків є ґрунтовною умовою формування подальшого підкріплення позитивної самооцінки у підлітковому віці.

У дослідженні О. Пенькової доведено, що успішному розвитку самооцінки в підлітковому віці сприяють установки батьків на прийняття дитини і демократичні взаємини з нею. Діти-підлітки з таких сімей відзначаються високим інтелектуальним розвитком, емоційною впевненістю, розвиненим самоконтролем. Однак діти із авторитарних сімей часто є емоційно вразливими, агресивними, відчуженими [6].

За даними спостережень А. Качинської, інтернальний локус контролю підлітка та його висока самооцінка сприяють позитивному соціометричному статусу [4]. І навпаки, неадекватна самооцінка та завищений рівень домагань призводять до низького позитивного соціометричного статусу підлітка в групі.

Аналізуючи проблеми співвідношення між самооцінкою та домаганнями у підлітків, О. Пенькова засвідчує, що при неадекватності хоча б одного параметру виявляється цілий мотиваційно-афективний комплекс: незадоволення

нинішньою ситуацією, відсутність чітких ідеалів, недостатність впевненості у собі; знижується емоційна стабільність, спостерігається орієнтованість дитини на безконфліктну взаємодію заради налагодження корисних зв'язків, що продиктовано, з одного боку, доброзичливістю та установкою на співробітництво, з іншого – прагненням до лідерства, що поєднується із невпевненістю у власних силах [6].

При неадекватній самооцінці за несприятливих умов та відсутності своєчасної психологічної допомоги у підлітків можуть закріпитися негативні особистісні утворення, а саме: прояви конфліктності (як внутрішньої, так і у відносинах з іншими), тривожності, невпевненості в собі, знижена мотивація до успіху тощо. Тому психолог повинен допомогти підліткам подолати труднощі перехідного періоду.

Ефективною у роботі з підлітками є корекційна робота, спрямована на гармонізацію самосприйняття та самооцінки, їх ставлення до себе та своїх можливостей, зміну їх Я-концепції у позитивному напрямку та навчання методам саморегуляції і саморозвитку.

Отже, підлітковий вік є цінним у формуванні самооцінки, оскільки саме в цей час у дитини формується уявлення про себе як про дорослого, про члена колективу, підвищення розуміння власних якостей і можливостей. Самооцінка підлітка формується під впливом як зовнішніх, так і внутрішніх чинників, обумовлює його самореалізацію у відносинах з дорослими та однолітками. На становлення самооцінки підлітка значно впливають стосунки з батьками, підтримка ними дитини чи навпаки, авторитаризм і відкидання; успішність у школі та ставлення вчителів; відносини із друзями та наявний соціальний статус у колективі.

Список використаних джерел:

1. Сингаївська І. В. Психологічні особливості прогнозування моральної поведінки в молодшому шкільному віці [Текст] : дис. ... канд. психол. наук: спец. 19.00.07 / І.В. Сингаївська; АПН України, Ін-т психології. К., 1993. 149 с.
2. Кузікова С. Б. Актуалізація особистісного саморозвитку як умова подолання конфліктності у підлітків / С. Б. Кузікова // Вісник ХНПУ ім. Г. С. Сковороди. Психологія. 2016. Вип. 54. С. 113–123.
3. Яновська Т. А. Психологічні особливості становлення ідентичності у дітей підліткового віку / Т. А. Яновська // Психологія і особистість. 2015. Вип. 2 (8). Ч. 1. С. 155–167.
4. Качинська А. В. Чинники впливу на розвиток самоставлення у підлітковому віці / А. В. Качинська // Освіта та розвиток обдарованої особистості. 2013. № 8-9 (15-16). С. 105–107.
5. Столярчук О. А. Вплив сім'ї на формування самооцінки дитини / О. А. Столярчук // «Розвиток особистості в умовах трансформаційного суспільства»: матер. міжнар. наук.-практ. конф., 13 грудня 2012 р., Київ. К., 2012. С. 423–426.
6. Пенькова О. І. Самовдосконалення особистості і її самооцінка / О. І. Пенькова // Психологічний часопис. 2015. Вип. 1 (1). С. 74–78.